

Studie

Onderwijs en opvang voor jonge kinderen

ONDERWIJS raad

Onderwijs en opvang voor jonge kinderen

Deelname aan opvang door driejarigen en kwaliteit van onderwijs en opvang voor drie- en vierjarigen

Annemiek Veen
Jaap Roeleveld
Anna Heurter

Kohnstamm Instituut

Colofon

De Onderwijsraad is een onafhankelijk adviescollege, opgericht in 1919. De raad adviseert, gevraagd en ongevraagd, over hoofdlijnen van het beleid en de wetgeving op het gebied van het onderwijs. Hij adviseert de ministers van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal kunnen de raad ook om advies vragen. Gemeenten kunnen in speciale gevallen van lokaal onderwijsbeleid een beroep doen op de Onderwijsraad.

De raad gebruikt in zijn advisering verschillende (bijvoorbeeld onderwijskundige, economische en juridische) disciplinaire aspecten en verbindt deze met ontwikkelingen in de praktijk van het onderwijs. Ook de internationale dimensie van educatie in Nederland heeft steeds de aandacht.

De raad adviseert over een breed terrein van het onderwijs, dat wil zeggen van voorschoolse educatie tot aan postuniversitair onderwijs en bedrijfsopleidingen. De producten van de raad worden gepubliceerd in de vorm van adviezen, studies en verkenningen. Daarnaast initieert de raad seminars en websitediscussies over onderwerpen die van belang zijn voor het onderwijsbeleid.

De raad bestaat uit twaalf leden die op persoonlijke titel zijn benoemd.

Studie Onderwijs en opvang voor jonge kinderen, uitgebracht aan de Minister en aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Nr. 20100111/977, mei 2010

Uitgave van de Onderwijsraad, Den Haag, 2010.
ISBN 978-94-61210-03-6

Bestellingen van publicaties:

Onderwijsraad
Nassaulaan 6
2514 JS Den Haag
email: secretariaat@onderwijsraad.nl
telefoon: (070) 310 00 00 of via de website:
www.onderwijsraad.nl

Ontwerp en opmaak:
www.balyon.com

Drukwerk:
DeltaHage grafische dienstverlening

© Onderwijsraad, Den Haag.
Alle rechten voorbehouden. All rights reserved.

Ten geleide

In het advies *Naar een nieuwe kleuterperiode in de basisschool* pleit de Onderwijsraad voor een publiek bekostigd aanbod van vijf dagdelen voor alle kinderen vanaf drie jaar. In de opleiding voor mensen die werken in de opvang van en het onderwijs aan jonge kinderen dient ook meer aandacht te komen voor jonge kinderen. Met deze twee veranderingen denkt de raad een belangrijke stap te kunnen zetten naar een hogere kwaliteit van het aanbod voor jonge kinderen buitenshuis. Deze aanbevelingen zijn een nadere uitwerking van het advies *Een rijk programma voor ieder kind* uit 2008. Voor de analyse die aan de aanbevelingen voorafgaat was behoefte aan een volledig en actueel overzicht van de deelname aan en de kwaliteit van voor- en vroegschoolse voorzieningen in Nederland.

Voor dit advies heeft de Onderwijsraad daarom het Kohnstamm Instituut gevraagd om gegevens te verzamelen over de deelname aan opvang voor driejarigen en de kwaliteit van opvang en onderwijs voor drie- en vierjarigen. Belangrijke vragen daarbinnen hebben betrekking op de deelname aan voorschoolse voorzieningen in relatie tot sociale en etnische herkomst van jonge kinderen. Het overgrote deel van de jonge kinderen bezoekt een kinderdagverblijf en/of een peuterspeelzaal. Een opvallende uitkomst is de groei van deelname aan kinderdagverblijven, met name bezocht door autochtone kinderen met hoogopgeleide ouders. Van het kleine percentage (8%) dat van geen van beide voorzieningen gebruikmaakt, is het merendeel van allochtone afkomst met laagopgeleide ouders. Ook de lengte en intensiteit van het bezoek aan beide voorzieningen blijkt in relatie te staan met de afkomst: autochtone Nederlandse kinderen bezoeken deze langer dan allochtone Nederlandse kinderen. Het bezoek aan de voorschoolse voorzieningen is bovendien het geringst onder kinderen die thuis een andere moedertaal spreken en korter in Nederland zijn. Dit met uitzondering van de deelname aan vve-programma's, want die ligt weer iets hoger bij kinderen bij wie thuis een andere taal wordt gesproken.

Tot slot is in deze studie de kwaliteit van de voorzieningen, het opleidingsaanbod van actoren daarbinnen en de dagindeling of kwaliteitstijd van jonge kinderen thuis bekeken. Er blijkt een gebrek aan voldoende (empirische) gegevens over de kwaliteit van voor- en vroegschoolse voorzieningen en de dagindeling van peuters en kleuters in de thuissituatie. Het beeld van de educatieve en ontwikkelingsstimulerende kwaliteit van voorschoolse voorzieningen en de vroegschoolse educatie lijkt zorgelijk, maar dit kon door de auteurs van deze studie niet hard worden gemaakt bij gebrek aan empirische gegevens. Over de kwaliteit van het aanbod dat jonge kinderen thuis krijgen is ook weinig bekend. Wel blijkt de hoeveelheid en complexiteit van het taalaanbod en mediagebruik een relatie te hebben met de etnische herkomst en sociaal-economische achtergrond.

De raad wil de auteurs op deze plek van harte bedanken voor hun waardevolle bijdrage aan het advies in de vorm van deze studie.

Namens de Onderwijsraad

Prof.dr. A.M.L. van Wieringen
Voorzitter

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	11
2 Resultaten onderzoeksvraag 1	12
2.1 Landelijke cijfers deelname	13
2.2 Bezoek kinderdagverblijf naar herkomst	15
2.3 Bezoek peuterspeelzaal naar herkomst	19
2.4 Deelname aan programma	23
3 Resultaten onderzoeksvraag 2	25
3.1 Kwaliteit personeel	25
3.2 De dagindeling van drie-, vier- en vijfjarigen	28
Afkortingen	32
Literatuur	34
Bijlage	
Bijlage 1: Frequentietabellen duur en intensiteit	37

Ter voorbereiding op een advies van de Onderwijsraad over het kleuteronderwijs binnen de basisschool heeft de raad een onderzoek uitgezet met het oog op het verzamelen van gegevens over de deelname aan opvang voor driejarigen en de kwaliteit van de opvang en het onderwijs voor drie- en vierjarigen.

Samenvatting

De eerste onderzoeksvraag luidde:

1. *Welke driejarigen nemen er nu deel aan verschillende vormen van voor- en vroegschoolse educatie en opvang en welke niet?* Het gaat daarbij om uitsplitsingen naar sociale en etnische herkomst.

Voor de beantwoording van deze vraag is gebruikgemaakt van de gegevens uit de oudervragenlijst voor kinderen in groep 2 van de basisschool, in het kader van het cohortonderzoek COOL⁵⁻¹⁸ (Cohort Onderzoek OnderwijsLoopbanen onder leerlingen van vijf tot achttien jaar; meting 2007-2008). Uit de gegevens komt naar voren dat de meeste kinderen (75%) een peuterspeelzaal bezoeken voorafgaand aan de basisschool. Ruim 40% van de leerlingen in groep 2 heeft voor ze naar de basisschool gingen een kinderdagverblijf bezocht, meestal meerdere jaren. De meeste van deze kinderen bezochten het kinderdagverblijf voor hooguit twee dagen per week. Het kinderdagverblijfbezoek ligt in de grote steden iets hoger dan in de rest van het land. De kerncijfers van het Ministerie van OCW (Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen) laten zien dat het aantal peuterspeelzaalbezoekers jaarlijks met 5-10% daalt. In 2008 nam volgens deze gegevens nog maar ruim 50% van de kinderen deel aan een peuterspeelzaal. De deelname aan kinderdagverblijven daarentegen stijgt. Uit de gegevens van het COOL-cohort blijkt dat minder dan een kwart van de kinderen een combinatie van beide voorzieningen bezoekt, waarbij niet bekend is of dat bezoek tegelijkertijd of na elkaar plaatsvond. Slechts 8% van de kinderen heeft géén van beide voorzieningen bezocht; dat zijn vooral allochtone leerlingen met laagopgeleide ouders. Onder autochtone kinderen met hoogopgeleide ouders is het aandeel kinderen dat geen voorziening heeft bezocht, het laagst.

De peuterspeelzaal werd het meest bezocht door kinderen van laagopgeleide autochtone ouders en het minst door kinderen van hoogopgeleide autochtone ouders. Wanneer we inzoomen op de etnische herkomst blijkt dat Turkse kinderen de peuterspeelzaal het vaakst hebben bezocht en kinderen van Surinaamse of Antilliaanse herkomst het minst. Kinderen die hier langer dan vijf jaar wonen of hier geboren zijn, hebben vaker een peuterspeelzaal bezocht dan kinderen die niet in Nederland geboren zijn en die hier korter dan vijf jaar wonen. Deelname aan kinderdagverblijven ligt hoger bij de Surinaams-Antilliaanse kinderen dan bij kinderen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Kinderdagverblijven worden minder bezocht door kinderen die thuis een buitenlandse taal spreken en door kinderen die nog niet zo lang in Nederland zijn.

De verblijfsduur blijkt dus, en dat is ook begrijpelijk bij jonge kinderen, een rol te spelen bij zowel peuterspeelzaal- als kinderdagverblijfbezoek.

Bij de lengte van het bezoek aan kinderdagverblijven blijkt het opleidingsniveau en de etnische herkomst van de ouders ertoe te doen: allochtone kinderen met laagopgeleide ouders gaan vaak het kortst (hooguit een jaar) naar het kinderdagverblijf, het langst (meer dan drie jaar) gaan autochtone kinderen met middelbaar en vooral hoogopgeleide ouders. Kinderen van Surinaamse of Antilliaanse herkomst hebben wat vaker een kinderdagverblijf meer dan drie jaar bezocht dan de overige allochtone kinderen. En kinderen waar thuis een andere taal wordt gesproken zijn minder lang op een kinderdagverblijf geweest dan kinderen waar thuis Nederlands wordt gesproken. Allochtone kinderen gaan dus vaak wat korter naar een kinderdagverblijf, maar doen dit duidelijk wel intensiever (meer dagen per week) dan de autochtone kinderen. De intensiteit is het hoogst bij de Surinaamse en Antilliaanse groep.

Ook bij het bezoek aan peuterspeelzalen speelt herkomst een rol: allochtone groepen gaan, ongeacht de opleiding van de ouders, vaker maar kort (tot één jaar) naar de peuterspeelzaal. Wel hebben allochtone kinderen de peuterspeelzaal vaker meer dan een dag per week bezocht dan de autochtone kinderen, eveneens los van het opleidingsniveau van de ouders. Wat betreft de intensiteit geldt dat de helft van de kinderen de speelzaal tot een dag per week bezocht, de andere helft ging vaker. Verder heeft 10% van de kinderen deelgenomen aan een specifiek programma, zoals *Piramide*, *Opstap* of *Boekenpret*. De deelname hieraan ligt hoger onder allochtone kinderen dan onder autochtone en is het hoogst onder de Turkse en Marokkaanse kinderen. Kinderen bij wie thuis een andere taal wordt gesproken, namen iets vaker deel aan een vve-programma (voor- en vroegschoolse educatie).

Resumerend

In grote lijnen is het beeld dus dat autochtone kinderen uit de hogere en middelbare milieus vaker een kinderdagverblijf bezoeken dan allochtone kinderen uit de lagere milieus. Surinaamse en Antilliaanse kinderen vormen hierop een uitzondering ten opzichte van de andere allochtone groepen; zij bezoeken vaker een kinderdagverblijf. Bovendien doen zij dat langer (meer jaren) en intensiever (meer dagen per week). De peuterspeelzaal wordt vaker door kinderen van laagopgeleide dan door kinderen van hoogopgeleide autochtone ouders bezocht en onder de allochtone groepen bezoeken de Turkse kinderen de speelzaal het vaakst. Het bezoek aan de voorschoolse voorzieningen is bovendien het geringst onder kinderen die thuis een andere moedertaal spreken en korter in Nederland zijn. Wel nemen kinderen bij wie thuis een andere taal wordt gesproken iets vaker deel aan een vve-programma.

De tweede onderzoeksvraag luidde:

2. *Wat is het niveau van de kwaliteit van de verschillende vormen van voor- en vroegschoolse educatie en opvang voor driejarigen?*
  - a. *Wat is bekend over het opleidingsniveau, de ervaring, en de feitelijke bekwaamheden van pedagogisch medewerkers en kleuterleerkrachten?*
  - b. *Hoe ziet de dagindeling van drie- en vier-/vijfjarigen eruit? Hoeveel 'kwaliteitstijd' ontvangen de kinderen thuis, gelet op het opleidingsniveau van de ouders? Hieronder verstaat de Onderwijsraad de gelegenheid die ouders hun kinderen gericht aanbieden om te leren en zich te ontwikkelen.*

Onderzoeksvraag 2a

Over de feitelijke kwaliteit van het personeel en het aanbod in voorschoolse voorzieningen is nog weinig bekend. Uit het schaarse onderzoek komt in grote lijnen het volgende beeld naar voren. In veel peuterspeelzalen waar vroeger met vrijwilligers werd gewerkt, is het personeelsbestand inmiddels geprofessionaliseerd. Recente gegevens zijn er niet, maar onderzoek van een aantal jaren geleden laat zien dat op 62% van de peuterspeelzalen de betaalde leidster het gewenste opleidingsniveau (middelbaar beroepsonderwijs) heeft. De gemiddelde staf-kindratio is één leidster op twaalf kinderen. Op peuterspeelzalen waar gewerkt wordt met een vve-programma is het overgrote deel van de daar werkzame pedagogisch medewerkers geschoold in het werken met dit programma. Op kinderdagverblijven hebben de meeste pedagogisch medewerkers een mbo-opleiding (middelbaar beroepsonderwijs; 81%) of hoger (15%). De gemiddelde bezetting is één pedagogisch medewerker op vijf kinderen. Gegevens over feitelijke bekwaamheden en aantal ervaringsjaren van pedagogisch medewerkers in de voorschoolse voorzieningen hebben we niet kunnen vinden.

Over opleidingsniveau, feitelijke bekwaamheden en ervaringsjaren van leerkrachten in de kleutergroepen van het basisonderwijs zijn eveneens weinig onderzoeksgegevens voorhanden. De beschikbare gegevens over werkervaring dateren van ongeveer vijf jaar terug. Toen bleek uit in het kader van het PRIMA-cohort verzamelde gegevens dat groep 2-leerkrachten gemiddeld ruim zestien jaar onderwijservaring hadden. Ruim 78% werkte langer dan drie jaar in de kleutergroepen. Wanneer er in de kleutergroepen gewerkt wordt met een vve-programma, zijn in veel gevallen alle kleuterleerkrachten in dit programma geschoold. Er wordt echter lang niet altijd voldaan aan de eis van dubbele bezetting.

Over de kwaliteit van het handelen van pedagogisch medewerkers in de kinderopvangvoorzieningen en van kleuterleerkrachten is weinig bekend. Er is tot op heden weinig (observatie) onderzoek op dit terrein verricht. Het inspectieonderzoek naar de kwaliteit van voor- en voegschoolse educatie in de grote steden is één van de weinige grootschalige onderzoeken waarin gewerkt is met groepsobservaties om de kwaliteit van het pedagogisch en educatief handelen vast te stellen. In grote lijnen komt het pedagogisch klimaat als het sterkst ontwikkelde onderdeel van voor- en voegschoolse educatie naar voren. Het educatief handelen in de vve-locaties is voldoende tot goed, maar er zijn veel verbeterpunten. Het gaat dan om belangrijke leidster- en leerkrachtvaardigheden, zoals de verbale, kindgerichte interacties en de afstemming van educatieve activiteiten op de ontwikkeling van de kinderen. Op ruim de helft van de onderzochte instellingen wordt te weinig doelgerichte en planmatige zorg verleend aan de kinderen die dat nodig hebben. Verschillende onderzoeken wijzen eerder op een verlaging dan op een verhoging van de kwaliteit van vve.

Het reguliere peuterspeelzaalwerk is nooit systematisch op kwaliteit onderzocht. De kwaliteit van de kinderopvang is herhaaldelijk in kaart gebracht in de landelijke studies van het NCKO (Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek). De focus van dit onderzoek is de pedagogische kwaliteit en niet zozeer het educatief handelen van pedagogisch medewerkers. Uit het onderzoek blijkt onder meer dat pedagogisch medewerkers voldoende tot goed scoren op de basale interactievaardigheden (sensitieve responsiviteit, respect voor autonomie, en structureren en grenzen stellen). Op andere belangrijke ontwikkelingsstimulerende vaardigheden, zoals praten en uitleggen en het begeleiden van interacties tussen kinderen scoren veel pedagogisch medewerkers onvoldoende. Op basis van verschillende achtereenvolgende metingen concludeert het NCKO dat over de jaren heen sprake is van enige teruggang in pedagogische kwaliteit in de kinderopvang.

Resumerend

Al met al komt uit verschillende onderzoeken een enigszins zorgelijk beeld naar voren over met name de educatieve en ontwikkelingsstimulerende kwaliteit van voorschoolse voorzieningen en de vroegschoolse educatie. Er zijn echter vooralsnog onvoldoende empirische gegevens voorhanden die uitwijzen of deze zorgen terecht zijn. Over de kwaliteit van het onderwijs in de kleutergroepen zijn helaas geen systematische, longitudinale gegevens voorhanden.

Onderzoeksvraag 2b

Ook onderzoeksgegevens over de 'kwaliteitstijd' van kinderen in de thuisituatie zijn maar beperkt beschikbaar. Het COOL-cohortonderzoek bevat alleen gegevens over de kleutergroepen; niet over de driejarigen. Een duidelijke bevinding uit dit onderzoek is dat naarmate het onderwijsniveau van de ouders stijgt, er vaker samen met de kinderen wordt gelezen en voorgelezen. Door allochtone ouders wordt er iets minder (voor)gelezen dan door autochtone. Opvallend hierbij is dat allochtone ouders iets vaker dan autochtone ouders een bibliotheek bezoeken. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat er bij allochtone ouders minder vaak Nederlandse boeken in huis zijn, zodat daarvoor vaker een beroep op de bibliotheek moet worden gedaan. Uit COOL⁵⁻¹⁸ blijkt verder dat alle onderscheiden groepen evenveel met hun kinderen over school praten. Uit het (kleinschaliger kwalitatieve) onderzoek van Leseman en Mayo (2008) komen echter wel verschillen naar voren in hoeveelheid en kwaliteit van taalactiviteiten en gesprekken tussen ouders en kinderen, die met name samenhangen met de sociaal-economische achtergrond van de gezinnen.

Er zijn nauwelijks verschillen tussen de groepen in de mate waarin zij televisie kijken met hun kind of samen een (computer)spelletje doen. Het COOL-cohortonderzoek differentieert hierbij niet naar kwaliteit van de televisieprogramma's die de kinderen bekijken of de spelletjes die zij samen met hun ouders doen. Uit het kwalitatieve onderzoek blijkt echter dat in Turkse en Marokkaanse gezinnen aanzienlijk frequenter televisie wordt gekeken door driejarigen dan in de Nederlandse gezinnen. Naast televisieprogramma's voor kinderen werd er in deze gezinnen door kinderen relatief veel gekeken naar talkshows en soaps voor volwassenen.

Resumerend

Er is in Nederland nog geen systematisch onderzoek gedaan naar de dagindeling van peuters en kleuters. Enkele onderzoeken focussen op aspecten als de hoeveelheid en kwaliteit van taalactiviteiten en het mediagebruik in gezinnen met jonge kinderen. Met name de kwalitatieve studies wijzen op verschillen in hoeveelheid en complexiteit van het taalaanbod en het mediagebruik in de gezinnen, gelet op de etnische herkomst en het sociaal-economisch milieu.

De Onderwijsraad bereidt samen met de SER (Sociaal-Economische Raad) een advies voor over het kleuteronderwijs binnen de basisschool. Het advies gaat over een verruiming van de kleuteronderwijsperiode voor drie-, vier- en vijf-jarigen. Ter voorbereiding op dit advies is door de Onderwijsraad een onderzoek uitgezet, waarin gegevens moeten worden verkregen over de deelname aan opvang voor driejarigen en de kwaliteit van de opvang en het onderwijs voor drie- en vierjarigen.

1

Inleiding

De onderzoeksvragen luiden:

1. *Welke driejarigen nemen er nu deel aan verschillende vormen van voor- en vroegschoolse educatie en opvang en welke niet?* Het gaat daarbij om uitsplitsingen naar sociale en etnische herkomst.
2. *Wat is het niveau van de kwaliteit van de verschillende vormen van vve en opvang voor driejarigen?*
  - a. *Wat is bekend over het opleidingsniveau, de ervaring, en de feitelijke bekwaamheden van pedagogisch medewerkers?*
  - b. *Hoe ziet de dagindeling van driejarigen eruit? Hoeveel 'kwaliteitstijd' ontvangen de kinderen thuis, gelet op het opleidingsniveau van de ouders?*

De tweede onderzoeksvraag moet ook beantwoord worden voor de vier/vijf-jarigen (de kleuters).

In deze rapportage bespreken we de onderzoeksbevindingen per onderzoeksvraag.

Welke driejarigen nemen er nu deel aan verschillende vormen van voor- en vroegschoolse educatie en opvang en welke niet?

2

Resultaten onderzoeksvraag 1

Zoals de Onderwijsraad zelf al opmerkt in het offerteverzoek, is er in Nederland slechts beperkt onderzoek voorhanden naar de deelname van kinderen aan voorschoolse voorzieningen. Er worden geen systematische statistieken meer bijgehouden over deelname aan voorzieningen naar achtergrondkenmerken. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden hebben we daarom twee wegen bewandeld. In de eerste plaats is gebruik gemaakt van het databestand van het langlopende cohortonderzoek COOL⁵⁻¹⁸ (CohortOnderzoek OnderwijsLoopbanen). Hiernaast hebben we andere rapportages met deelnamegegevens onderzocht, zoals de vve-monitor (voor- en vroegschoolse educatie; Jepma e.a., 2007; Van der Vegt e.a., 2008) en rapportages van het SCP (Sociaal en Cultureel Planbureau) en CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek; bijvoorbeeld Portegijs e.a., 2006b), alsmede lokale gegevens zoals de Monitor Opvang Utrecht. Een ordening van de gegevens uit deze verschillende bronnen bleek zeer verschillendsoortige (en daardoor onvergelykbare) gegevens op te leveren. Daarom hebben we gekozen voor het presenteren van zo gedetailleerd mogelijke gegevens uit één bron, namelijk het bestand COOL⁵⁻¹⁸, meer specifiek de gegevens uit de eerste dataverzamelingsronde, schooljaar 2007-2008 (Driessen e.a., 2009).

Opzet van de analyses op COOL⁵⁻¹⁸

In het cohortonderzoek COOL⁵⁻¹⁸ worden driejaarlijks gegevens verzameld bij leerlingen van 550 basisscholen in Nederland. 400 van deze scholen vormen samen een representatieve steekproef uit alle basisscholen in Nederland. Bij de overige scholen is er sprake van een oververtegenwoordiging van scholen met veel doelgroepleerlingen.

In de eerste ronde van COOL (schooljaar 2007-2008) zijn onder meer vragenlijsten uitgezet bij ouders van leerlingen uit groep 2, waarin naar deelname aan voorschoolse voorzieningen is gevraagd. In dit rapport worden de uitkomsten van dit onderzoek gepresenteerd, waarbij nader onderscheid gemaakt wordt naar de sociaal-etnische achtergrond van de desbetreffende leerlingen. Daarvoor maken we gebruik van de indeling COOL-SES (sociaal-economische status) die ook in het technisch rapport van COOL wordt gehanteerd (Driessen e.a., 2009, p.31). In deze indeling worden leerlingen onderscheiden naar de opleiding van hun ouders en naar hun etnische herkomst:

- maximaal lager beroepsonderwijs en niet-westers allochtoon;
- maximaal lager beroepsonderwijs en autochtoon (+ westers allochtoon);
- maximaal middelbaar beroepsonderwijs en niet-westers allochtoon;
- maximaal middelbaar beroepsonderwijs en autochtoon (+ westers allochtoon);
- hoger onderwijs en niet-westers allochtoon; en
- hoger onderwijs en autochtoon (+ westers allochtoon).

Verder zal bij leerlingen van niet-westers allochtone herkomst nog nader onderscheid gemaakt worden naar herkomstland (Turkije, Marokko, Suriname of de Antillen, overig niet-westers),

thuis taal (wel of geen Nederlands) en verblijfsduur (hooguit vijf jaar in Nederland versus langer of altijd).

In de ouder vragenlijst werd gevraagd of het kind vóór de basisschool een kinderdagverblijf en/of peuterspeelzaal had bezocht; en zo ja, hoe lang en voor hoeveel dagen of dagdelen. Bij bezoek van een *kinderdagverblijf* wordt de lengte daarvan ingedeeld in:

- gedurende maximaal 1 jaar;
- gedurende maximaal 2 jaar;
- gedurende maximaal 3 jaar; en
- meer dan 3 jaar;

en de intensiteit in:

- maximaal 2 dagen per week; en
- meer dan 2 dagen per week.

Bij de *peuterspeelzalen* is de lengte ingedeeld in:

- gedurende maximaal 1 jaar;
- gedurende maximaal 1½ jaar; en
- meer dan 1½ jaar

en de intensiteit in:

- maximaal 1 dag per week; en
- meer dan 1 dag per week.

Voor de volledigheid geven we in bijlage 1 wel de uitgebreide frequentieverdelingen van lengte en intensiteit.

In de volgende paragraaf geven we allereerst de landelijke cijfers, gebaseerd op de referentiesteekproef van COOL. In de paragrafen daarna presenteren we gegevens, waarbij de leerlingen nader onderverdeeld zijn naar hun sociaal-etnische achtergrond en de allochtone leerlingen vervolgens naar herkomstland, thuis taal en verblijfsduur. Deze cijfers zijn afkomstig uit de totale steekproef van COOL (waarin grotere aantallen achterstandsleerlingen zijn opgenomen).

2.1 Landelijke cijfers deelname

De volgende tabel geeft een overzicht van het aandeel leerlingen dat vóór de basisschool een kinderdagverblijf heeft bezocht.

Tabel 1   **Bezoek van kinderdagverblijf vóór de basisschool**

		Aantal
Bezoek kinderdagverblijf?		7.089
Niet	58,3%	
Wel	41,7%	
Lengte bezoek		2.858
Tot 1 jaar	13,6%	
Tot 2 jaar	32,6%	
Tot 3 jaar	11,0%	
Meer dan 3 jaar	42,8%	
Intensiteit bezoek		2.771
Tot 2 dagen per week	64,6%	
> 2 dagen per week	35,4%	

Ruim 40% van de leerlingen uit groep 2 heeft voor de basisschool een kinderdagverblijf bezocht. Voor het overgrote deel van de leerlingen was dat meer dan een jaar; vaak zelfs meer dan drie jaar (42.8%). En voor een meerderheid van de leerlingen was het bezoek aan het kinderdagverblijf beperkt tot hooguit twee dagen per week. Ongeveer een derde ging meer dan twee dagen per week naar een kinderdagverblijf

In de volgende tabel geven we een vergelijkbaar overzicht van het bezoek aan een peuterspeelzaal, voorafgaand aan de basisschool.

Tabel 2 Bezoek van peuterspeelzaal vóór de basisschool

		Aantal
Bezoek peuterspeelzaal?		7.246
Niet	25,6%	
Wel	74,4%	
Lengte bezoek		
Tot 1 jaar	19,7%	5.346
Tot 1½ jaar	55,5%	
Meer dan 1½ jaar	24,8%	
Intensiteit bezoek		
Tot 1 dag per week	48,8%	5.325
Meer dan 1 dag per week	51,2%	

De leerlingen uit groep 2 zijn vaker naar een peuterspeelzaal geweest (74,4%) dan naar een kinderdagverblijf (41,7%, tabel 1). Ruim de helft van de leerlingen die naar een peuterspeelzaal ging, deed dat ruim één jaar; bij de overige was het bezoek korter dan een jaar of meer dan anderhalf jaar. En ongeveer de helft bezocht tot een dag per week de peuterspeelzaal, de andere helft deed dat vaker.

We hebben ook gekeken naar de *combinatie* van kinderdagverblijf en peuterspeelzaal. In de referentiesteekproef heeft 22% van de kinderen beide voorzieningen bezocht. Uit de gegevens is overigens niet te bepalen of beide voorschoolse voorzieningen tegelijk of na elkaar (en in welke volgorde dan) zijn bezocht. In totaal heeft 8% van de kinderen juist géén van beide voorschoolse voorzieningen bezocht. Dit aandeel is bij allochtone leerlingen met laagopgeleide ouders het hoogst (16%) en bij autochtone leerlingen met hoogopgeleide ouders het laagst (6%).

Deelname aan voorschoolse voorzieningen hangt ook samen met de gezinssituatie. Kinderen uit gezinnen waarbij beide ouders betaald werk hebben (voor twaalf uur of meer per week; 'tweeverdieners') hebben vaker een kinderdagverblijf bezocht dan kinderen waarvan hooguit één ouder betaald werk heeft: 48% tegenover 29%. Maar kinderen van tweeverdieners hebben wel iets minder vaak een peuterspeelzaal bezocht: 71% tegenover 81%. Kinderen uit éénoudergezinnen hebben vaker een kinderdagverblijf bezocht dan kinderen uit twee-oudergezinnen: 53% tegenover 41%. Bij het bezoek van een peuterspeelzaal zijn de verschillen niet significant.

Wanneer we naar de *combinatie* van beide voorschoolse voorzieningen kijken, dan heeft slechts 4% van de kinderen van tweeverdieners geen van beide voorzieningen bezocht, tegenover 13% van de kinderen waarbij hooguit één van beide ouders betaald werk heeft. Kinderen uit één- en twee-oudergezinnen zijn ongeveer even vaak naar een voorschoolse voorziening geweest.

Tot slot is de ouders ook nog gevraagd of het kind had deelgenomen (of nog steeds deelnam) aan een voor- of vroegschoolse programma. Dat bleek te gelden voor 9,8% van de leerlingen. De meest genoemde programma's daarbij zijn *Piramide*, *Opstap* en *Boekenpret*.

In de volgende paragrafen gaan we na of er verschillen in deelname aan voorschoolse voorzieningen zijn tussen leerlingen van verschillende (sociaal-etnische) achtergrond.

2.2 Bezoek kinderdagverblijf naar herkomst

Als eerste onderzoeken we in deze paragraaf het bezoek aan een kinderdagverblijf. De volgende tabel geeft een overzicht van dat bezoek, uitgesplitst naar de sociaal-etnische herkomst van de leerlingen.

Tabel 3a: Bezoek van kinderdagverblijf vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond

	Niet	Wel	Aantal
Totale steekproef	57,4%	42,6%	8.537
Nader verdeeld in:			
Max lbo allochtoon	50,6%	49,4%	875
Max lbo autochtoon	66,2%	33,8%	1.055
Max mbo allochtoon	54,0%	46,0%	533
Max mbo autochtoon	65,7%	34,3%	3.287
Hbo/wo allochtoon	49,2%	50,8%	266
Hbo/wo autochtoon	46,8%	53,2%	2.521

Vooraf merken we op dat het aandeel bezoek in de totale steekproef (42,6%) weinig afwijkt van dat in de totale steekproef (41,7%, tabel 1). Vervolgens zien we dat bij autochtone leerlingen met lager of middelbaar opgeleide ouders het bezoek aan een kinderdagverblijf lager ligt (rond 34%) dan bij de overige groepen. Die overige groepen schelen onderling weinig.

Kinderdagverblijven worden in de grotere steden meer bezocht (48%) dan in de rest van het land (39%)

Voor de allochtone leerlingen uit de totale steekproef zijn we ook nog nagegaan of er verschillen tussen allochtone leerlingen zijn naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur (tabel 3b).

Tabel 3b: Bezoek van kinderdagverblijf vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	Niet	Wel	Aantal
Herkomstland			
Turkije	54,9%	45,1%	466
Marokko	56,5%	43,5%	444
Suriname/Antillen	41,7%	58,3%	230
Overig niet-westers	48,5%	51,5%	534
Thuistaal			
Nederlands (evt. dialect)	45,1%	54,9%	536
Buitenlandse taal	54,5%	45,5%	1.138
Verblijfsduur kind in Nederland			
Maximaal 5 jaar	64,6%	35,4%	113
Langer of altijd	50,6%	49,4%	1.517

De deelname ligt bij leerlingen met een Surinaams/Antilliaanse achtergrond wat hoger dan die bij de Turkse en Marokkaanse kinderen. Verder wordt het kinderdagverblijf minder bezocht door kinderen die thuis een buitenlandse taal spreken en door kinderen die nog niet lang in Nederland zijn.

Vervolgens gaan we na of er verschillen zijn in de lengte van het bezoek aan het kinderdagverblijf.

Tabel 4a: Lengte bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond

	Tot 1 jaar	Tot 2 jaar	Tot 3 jaar	> 3 jaar	Aantal
Totale steekproef	15,2%	35,4%	10,9%	38,5%	3.494
Nader verdeeld in:					
Max lbo allochtoon	36,0%	49,7%	9,2%	5,1%	392
Max lbo autochtoon	20,9%	59,1%	7,9%	12,1%	330
Max mbo allochtoon	25,9%	47,8%	12,9%	13,4%	232
Max mbo autochtoon	10,7%	38,6%	11,5%	39,3%	1.089
Hbo/wo allochtoon	20,6%	42,7%	12,2%	24,4%	131
Hbo/wo autochtoon	8,9%	19,6%	11,2%	60,2%	1.320

De allochtone leerlingen met laagopgeleide ouders gaan vaak het kortst naar het kinderdagverblijf (36% hooguit een jaar). Het langste gaan de autochtone leerlingen met middelbaar opgeleide ouders (39,3% meer dan drie jaar) en vooral die met hoogopgeleide ouders (60,2% meer dan drie jaar).

In de volgende tabel gaan we nog in op verschillen tussen allochtone leerlingen onderling.

Tabel 4b: Lengte bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	Tot 1 jaar	Tot 2 jaar	Tot 3 jaar	> 3 jaar	Aantal
Herkomstland					
Turkije	36,2%	50,5%	8,5%	4,8%	188
Marokko	31,9%	51,1%	9,9%	7,1%	182
Suriname/Antillen	14,2%	45,7%	15,0%	25,2%	127
Overig niet-westers	32,6%	45,0%	11,2%	11,2%	258
Thuistaal					
Nederlands (evt. dialect)	25,7%	42,4%	12,0%	19,9%	276
Buitenlandse taal	32,8%	51,1%	10,2%	5,8%	479
Verblijfsduur kind					
Maximaal 5 jaar	40,5%	35,1%	8,1%	16,2%	37 (ns)
Langer of altijd	29,3%	49,2%	10,9%	10,6%	697

(ns: verschil in percentageverdelingen is niet significant)

De leerlingen van Surinaamse of Antilliaanse herkomst hebben wat vaker het kinderdagverblijf meer dan drie jaar bezocht dan de overige allochtone leerlingen. En leerlingen bij wie thuis een buitenlandse taal wordt gesproken, lijken wat minder lang op een kinderdagverblijf te zijn geweest. Naar verblijfsduur zijn er geen significante verschillen.

Tot slot kijken we naar de intensiteit van het bezoek aan het kinderdagverblijf.

Tabel 5a: Intensiteit bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond

	Tot 2 dagen per week	> 2 dagen per week	Aantal
Totale steekproef	60,3%	39,7%	3.399
Nader verdeeld in:			
Max lbo allochtoon	32,2%	67,8%	395
Max lbo autochtoon	62,8%	37,2%	317
Max mbo allochtoon	32,5%	67,5%	231
Max mbo autochtoon	75,6%	24,4%	1.041
Hbo/wo allochtoon	29,0%	71,0%	131
Hbo/wo autochtoon	64,2%	35,8%	1.284

In deze tabel valt op dat bij alle allochtone groepen (ongeacht de opleiding van de ouders) er vaker sprake is van een bezoek van meer dan twee dagen per week aan het kinderdagverblijf. Terwijl de allochtone leerlingen vaak wat korter naar een kinderdagverblijf gaan (tabel 5a), doen ze dat wel duidelijk intensiever (meer dagen per week) dan de autochtone leerlingen.

Ook hier kijken we weer naar verschillen tussen de allochtone leerlingen onderling.

Tabel 5b: Intensiteit bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	Tot 2 dagen per week	> 2 dagen per week	Aantal
Herkomstland			
Turkije	34,0%	66,0%	188
Marokko	36,6%	63,4%	186
Suriname/Antillen	23,4%	76,6%	128
Overig niet-westers	30,6%	69,4%	255
Thuistaal			
Nederlands (evt. dialect)	30,5%	69,5%	272 (ns)
Buitenlandse taal	32,4%	67,6%	485
Verblijfsduur kind in Nederland			
Maximaal 5 jaar	17,9%	82,1%	39 (ns)
Langer of altijd	32,5%	67,5%	698

(ns: verschil in percentageverdelingen is niet significant)

In deze tabel komen we weinig verschillen tegen. Hooguit is de intensiteit bij de Surinaamse en Antilliaanse kinderen nog iets hoger dan bij de andere allochtone kinderen.

2.3 Bezoek peuterspeelzaal naar herkomst

Ook voor het bezoek aan de peuterspeelzaal gaan we weer na welke verschillen er zijn tussen leerlingen van verschillende herkomst.

Tabel 6a: Bezoek van peuterspeelzaal vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond

	niet	wel	aantal
Totale steekproef	25,6%	74,4%	8.721
Nader verdeeld in:			
Max lbo allochtoon	25,3%	74,7%	889
Max lbo autochtoon	17,0%	83,0%	1.097
Max mbo allochtoon	24,9%	75,1%	538
Max mbo autochtoon	20,1%	79,9%	3.389
Hbo/wo allochtoon	28,1%	71,9%	263
Hbo/wo autochtoon	36,8%	63,2%	2.545

Vooraf merken we weer op dat het deelnamecijfer in de totale steekproef niet afwijkt van dat in de referentiesteekproef (tabel 2). Verder zien we dat het bezoek van een peuterspeelzaal het hoogst is bij kinderen van laagopgeleide autochtone ouders (83,0%) en het laagst bij kinderen van hoogopgeleide autochtonen ouders. De overige groepen zitten daar tussenin.

In de volgende tabel wordt weer op allochtone leerlingen ingezoomd.

Tabel 6b: Bezoek van peuterspeelzaal vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	Niet	Wel	Aantal
Herkomstland			
Turkije	16,2%	83,8%	469
Marokko	29,9%	70,1%	458
Suriname/Antillen	34,5%	65,5%	232
Overig niet-westers	26,4%	73,6%	531
Thuistaal			
Nederlands (evt. dialect)	28,3%	71,7%	541 (ns)
Buitenlandse taal	24,4%	75,6%	1.149
Verblijfsduur kind in Nederland			
Maximaal 5 jaar	44,6%	55,4%	112
Langer of altijd	24,0%	76,0%	1.532

(ns: verschil in percentageverdelingen is niet significant)

Leerlingen van Turkse herkomst hebben het vaakst een peuterspeelzaal bezocht, leerlingen van Surinaams of Antilliaanse herkomst het minst.

Er zijn geen significante verschillen naar thuistaal. En kinderen die hooguit vijf jaar in Nederland zijn, hebben minder vaak een peuterspeelzaal bezocht dan kinderen die hier langer wonen of hier geboren zijn.

Tabel 7a: Lengte bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond

	Tot 1 jaar	1 ½ jaar	> 1 ½ jaar	Aantal
Totale steekproef	20,5%	52,9%	26,6%	6.425
Nader verdeeld in:				
Max lbo allochtoon	34,4%	34,2%	31,4%	646
Max lbo autochtoon	18,6%	49,3%	32,1%	901
Max mbo allochtoon	28,6%	44,4%	27,1%	399
Max mbo autochtoon	15,9%	58,4%	25,7%	2.689
Hbo/wo allochtoon	25,4%	43,4%	31,2%	189
Hbo/wo autochtoon	21,2%	56,5%	22,2%	1.601

Over het algemeen zien we hier geen grote verschillen. Wel geldt voor alle drie allochtone groepen kinderen (ongeacht de opleiding van hun ouders) dat zij wat vaker maar kort (tot 1 jaar) de peuterspeelzaal hebben bezocht.

Tabel 7b Lengte bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	Tot 1 jaar	1 ½ jaar	> 1 ½ jaar	Aantal
Herkomstland				
Turkije	28,4%	41,7%	29,9%	384
Marokko	35,2%	37,8%	27,0%	315
Suriname/Antillen	24,0%	41,3%	34,7%	150
Overig niet-westers	33,2%	36,1%	30,6%	385
Thuistaal				
Nederlands (evt. dialect)	33,5%	35,9%	30,6%	379 (ns)
Buitenlandse taal	30,1%	40,2%	29,7%	855
Verblijfsduur kind				
Maximaal 5 jaar	49,2%	27,9%	23,0%	61
Langer of altijd	29,8%	39,9%	30,4%	1.146

(ns: verschil in percentageverdelingen is niet significant)

Naar herkomstland zien we in deze tabel geen opvallende verschillen en de verschillen naar thuistaal zijn niet significant. Alleen bij de verblijfsduur zien we dat kinderen die hooguit vijf jaar in Nederland zijn, ook vaker maar kort (tot één jaar) de peuterspeelzaal hebben bezocht.

Tot slot kijken we ook weer naar de intensiteit van het bezoek aan de peuterspeelzaal.

Tabel 8a: Intensiteit bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond

	Tot 1 dag per week	> 1 dag per week	Aantal
Totale steekproef	42,6%	57,4%	6,399
nader verdeeld in:			
Max lbo allochtoon	7,7%	92,3%	647
Max lbo autochtoon	34,1%	65,9%	891
Max mbo allochtoon	8,6%	91,4%	394
Max mbo autochtoon	52,0%	48,0%	2,686
Hbo/wo allochtoon	12,3%	87,7%	187
Hbo/wo autochtoon	57,7%	42,3%	1,594

Uit deze tabel wordt duidelijk dat alle drie allochtone groepen (ongeacht de opleiding van de ouders) vaker (rond de 90%) meer dan één dag per week naar de peuterspeelzaal zijn geweest dan de autochtone groepen.

Tabel 8b: Intensiteit bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	Tot 1 dag per week	> 1 dag per week	Aantal
Herkomstland			
Turkije	6,0%	94,0%	383
Marokko	7,9%	92,1%	315
Suriname/Antillen	8,7%	91,3%	149
Overig niet-westers	12,1%	87,9%	381
Thuistaal			
Nederlands (evt. dialect)	13,1%	86,9%	382
Buitenlandse taal	6,7%	93,3%	846
verblijfsduur kind in Nederland			
Maximaal 5 jaar	8,2%	91,8%	61 (ns)
Langer of altijd	8,7%	91,3%	1138

(ns: verschil in percentageverdelingen is niet significant)

Het algemene percentage (rond de 90%) zien we eigenlijk overal in deze tabel terug. Er zijn weinig opvallende verschillen naar herkomstland, thuistaal of verblijfsduur.

2.4

Deelname aan programma

In deze paragraaf onderzoeken we of het kind heeft deelgenomen (of nog steeds deel neemt) aan een voor- of vroegschoolse programma.

Tabel 9a: Deelname aan voor- of vroegschoolse programma; naar sociaal-etnische achtergrond

	Wel	Niet	Aantal
Totale steekproef	13,0%	87,0%	8,568
Nader verdeeld in:			
Max lbo allochtoon	29,5%	70,5%	862
Max lbo autochtoon	13,6%	86,4%	1,060
Max mbo allochtoon	29,4%	70,6%	521
Max mbo autochtoon	9,7%	90,3%	3,329
Hbo/wo allochtoon	22,4%	77,6%	263
Hbo/wo autochtoon	7,3%	92,7%	2,533

In de totale steekproef ligt de deelname met 13,0% wat hoger dan in de referentiesteekproef (9,8%; zie paragraaf 2). En uit de tabel blijkt dat het deelnamecijfer bij de verschillende allochtone groepen duidelijk hoger ligt dan bij de autochtone leerlingen.

Tabel 9b: Deelname aan voor- of vroegschoolse programma door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur

Allochtone leerlingen	wel	niet	aantal
Herkomstland			
Turkije	33,3%	66,7%	456
Marokko	30,0%	70,0%	447
Suriname/Antillen	20,2%	79,8%	223
Overig niet-westers	26,0%	74,0%	520
Thuistaal			
Nederlands (evt. dialect)	22,6%	77,4%	527
Buitenlandse taal	31,0%	69,0%	1.119
Verblijfsduur kind in Nederland			
Maximaal 5 jaar	23,2%	76,8%	112 (ns)
Langer of altijd	28,4%	71,6%	1.489

(ns: verschil in percentageverdelingen is niet significant)

De deelname aan voor- of vroegschoolse programma's is het hoogst bij de kinderen van Turkse en Marokkaanse herkomst en lager bij de Surinaamse en Antilliaanse kinderen. Er zijn geen significante verschillen naar verblijfsduur en er is slechts een klein verschil naar thuistaal: kinderen bij wie thuis een buitenlandse taal wordt gesproken, nemen iets vaker deel aan een voor- of vroegschoolse programma.

Wat is het niveau van de kwaliteit van de verschillende vormen van vve en opvang voor driejarigen?

3

Resultaten onderzoeksvraag 2

Deze onderzoeksvraag wordt als volgt onderverdeeld.

- a. *Wat is bekend over het opleidingsniveau, de ervaring, en de feitelijke bekwaamheden van pedagogisch medewerkers en kleuterleerkrachten?*
- b. *Hoe ziet de dagindeling van drie- en vier-/vijfjarigen eruit? Hoeveel 'kwaliteitstijd' ontvangen de kinderen thuis, gelet op het opleidingsniveau van de ouders?* Hieronder verstaat de Onderwijsraad de gelegenheid die ouders hun kinderen gericht aanbieden om te leren en zich te ontwikkelen.

3.1

Kwaliteit personeel

Wat is bekend over het opleidingsniveau, de ervaring, en de feitelijke bekwaamheden van pedagogisch medewerkers en kleuterleerkrachten?

Over de feitelijke kwaliteit van het personeel en het aanbod in voorschoolse voorzieningen is nog weinig bekend. Het uitgevoerde onderzoek naar de kwaliteit en effectiviteit van voorzieningen verloopt tot nu toe langs twee sporen. Enerzijds is er onderzoek dat veel aandacht besteedt aan aspecten van de pedagogische kwaliteit en in relatie hiermee vooral de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Het onderzoek naar de kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang (NCKO, Nederlands Consortium voor Kinderopvang Onderzoek) is hiervan een voorbeeld. Anderzijds is er het onderzoek dat veel aandacht heeft voor de taal- en cognitieve ontwikkeling. Het onderzoek naar voor- en voorschoolse educatie is hiervan een voorbeeld. De reguliere peuterspeelzaal zonder voor- en voorschoolse educatie is voor zover wij hebben kunnen nagaan niet systematisch op kwaliteit en effectiviteit onderzocht. In het kader van een literatuurstudie naar pedagogische basisvoorzieningen is gezocht naar onderzoek naar effecten van interventies in het reguliere peuterspeelzaalwerk. Hieruit kwam naar voren dat geen effectonderzoek in het reguliere peuterspeelzaalwerk is verricht in de onderzochte periode 1990-2006 (Veen e.a., 2007). Tot nu toe zijn de verschillende typen voorschoolse voorzieningen (kinderdagverblijven, reguliere peuterspeelzalen en voorzieningen met een vve-programma) dus nog weinig geïntegreerd onderzocht, op dezelfde dimensies en met behulp van hetzelfde onderzoeksinstrumentarium. Onderzoek naar de kwaliteit van het onderwijs in de kleutergroepen hebben wij niet kunnen vinden. Al met al zijn de gegevens over de kwaliteit in voorschoolse voorzieningen en de kleutergroepen van het basisonderwijs dus beperkt en fragmentarisch. De gegevens die we hebben gevonden zetten we hieronder op een rij.

Personeel

Veel *peuterspeelzalen* werkten vroeger met vrijwilligers. Een groot deel van de peuterspeelzaal-leidsters is ooit begonnen als vrijwilliger (Jepma, Schonewille, Beekhoven & De Roode, 2009). Inmiddels is het personeelsbestand van het peuterspeelzaalwerk meer geprofessionaliseerd.

Momenteel bestaat nog ongeveer een kwart van het personeel uit vrijwilligers. Bij vrijwel alle peuterspeelzalen staat er op elke peutergroep ten minste één professionele leidster. Slechts 2% van de peuterspeelzalen draait nog volledig op vrijwilligers; in 2001 was dit 15% (Jepma, Van der Vegt, Cuelenaere, Siegert & Thio, 2009). Er zijn wel landelijke verschillen. In de grote gemeenten zijn de peuterspeelzaalgroepen gemiddeld kleiner dan in de kleinere gemeenten. Leidsters in de grote steden hebben een grotere aanstellingsomvang dan hun collega's in kleinere gemeenten. Daardoor werken er in de grotere steden relatief minder leidsters op de peuterspeelzalen, althans volgens het onderzoek dat in 2001 werd uitgevoerd naar de kwaliteit van peuterspeelzalen (De Weerd & Van der Vegt, 2001). Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat op 62% van de peuterspeelzalen de betaalde leidster het gewenste opleidingsniveau (middelbaar beroepsonderwijs) heeft. De gemiddelde staf-kindratio op een speelzaal is één leidster op twaalf kinderen.

Op *kinderdagverblijven* werken in tegenstelling tot de peuterspeelzalen vrijwel geen vrijwilligers. Van de pedagogisch medewerksters op een kinderdagverblijf heeft 81% een opleiding op mbo-niveau (voornamelijk SPW-3); 3% heeft een lagere en 15% heeft een hogere opleiding. De pedagogisch medewerkster heeft gemiddeld 5,5 jaar ervaring in het werken op de kinderopvang (Jepma, Schonewille, Beekhoven & de Roode, 2009). Van de pedagogisch medewerksters op een kinderdagverblijf is 90% in Nederland geboren (De Kruijff e.a., 2009). De gemiddelde bezetting op een kinderdagverblijf is één pedagogisch medewerkster op vijf kinderen. De wettelijke norm voor staf-kindratio wordt soms overschreden. Van de kinderdagverblijven is 45% in het bezit van een kwaliteitskeurmerk, het HKZ-certificaat (De Kruijff e.a., 2009).

De landelijke kwaliteitsmonitor naar *voor- en vroegschoolse educatie* rapporteert gegevens op gemeentelijk niveau (Jepma, Van der Vegt & Kooiman, 2007; Van der Vegt, Kooiman & Jepma, 2008). Uit de rapportage 2007 blijkt dat in 76% van de gemeenten vrijwel alle pedagogisch medewerksters op de peuterspeelzaal waar met een vve-programma wordt gewerkt, geschoold zijn in een vve-programma. Voor de kinderdagverblijven met een vve-programma is dit in 32% van de gemeenten het geval. In de rapportage over 2008 is dit gegeven – certificering – niet meer verzameld, zodat we geen zicht hebben op de ontwikkeling op dit aspect. Een stand van zaken komt wel naar voren uit de rapportage van de Onderwijsinspectie over de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie in de vier grote steden. Hieruit blijkt dat op 84% van de vve-locaties de leidsters voldoende gekwalificeerd en gecertificeerd zijn (Inspectie van het Onderwijs, 2008). Zowel uit de vve-monitor als uit het inspectieonderzoek blijkt dat het initiële opleidingsniveau vrijwel nooit hoger is dan mbo.

De gemiddelde leeftijd van een medewerker in de kinderopvang is 35 jaar (slechts 13% is ouder dan 50) en 95% van de medewerkers is vrouw (Onderwijsraad, 2008).

Ook in de *kleutergroepen van het basisonderwijs* is verreweg het merendeel vrouw (97,5%). Uit gegevens verzameld in het kader van PRIMA-cohortonderzoek over de jaren 2004-2005 blijkt dat groep 2-leerkrachten gemiddeld ruim zestien jaar werkervaring hebben in het onderwijs. Ruim 78% werkt langer dan drie jaar in de kleutergroepen (6% korter dan een jaar, 15% heeft één tot drie jaar ervaring in de kleutergroep (Van der Veen, Van der Meijden & Ledoux, 2006).

Op de basisscholen waar gewerkt wordt met een vve-programma zijn in 64% van de gemeenten (bijna) alle leerkrachten geschoold in een vve-programma (Jepma, Van der Vegt & Kooiman, 2007). Kleuterleerkrachten in vve-basisscholen in de vier grote steden volgen de ontwikkeling van kinderen doorgaans systematisch, dit is inclusief de taalontwikkeling. In 39% van de locaties wordt echter te weinig doelgerichte en planmatige zorg verleend aan kinderen die dat

nodig hebben en in 32% van de kleutergroepen wordt niet voldaan aan de eis van dubbele bezetting (Inspectie van het Onderwijs, 2008). Uit de meest recente gegevens van de landelijke vve-monitor (Van der Vegt, Kooiman & Jepma, 2008) blijkt dat op de basisscholen de extra personele inzet in 2008 minder vaak voorkomt dan in 2007, vooral in de kleinere gemeenten. Daar steeg het percentage met (vrijwel) geen extra personele inzet van 34% naar 47%; in de middelgrote gemeenten van 11% naar 16%.

In Nederland werken naast de basisschoolleerkrachten ook wel onderwijsassistenten in de groepen 1 tot en met 4. Uit gegevens over de landelijke steekproef van het PRIMA-cohort bleek in 2004-2005 in ongeveer 29% van de groepen soms en in 26% vaak een klassenassistent aanwezig te zijn (Van der Veen, Van der Meijden & Ledoux, 2006). De inzet van klassenassistenten is mogelijk toegenomen de laatste jaren. Onderwijsassistenten hebben een opleiding op mbo 4-niveau gevolgd. Basisscholen zijn echter ontevreden over de competenties van onderwijsassistenten die de opleiding voltooid hebben. Zij zouden onvoldoende competent zijn op pedagogisch-didactisch gebied en tekortschieten op andere terreinen, zoals sociale vaardigheden en theoretisch en analytisch vermogen. Ook zou het vaak schorten aan voldoende beheersing van de Nederlandse taal (Van Kessel, Thomassen & Kurver, 2007: Onderwijsraad, 2008).

Kwaliteit in voorzieningen

De kwaliteit van voor- en voegschoolse educatie is bijvoorbeeld bekeken in het Inspectieonderzoek in de vier grote steden (Inspectie van het Onderwijs, 2008). Hierin is onder meer gekeken naar het pedagogisch klimaat en het educatief handelen van leidsters en kleuterleerkrachten. Uit de gegevens komt het *pedagogisch klimaat* als het sterkst ontwikkelde onderdeel van voor- en voegschoolse educatie naar voren. In 26% van de vve-locaties is de ondersteuning die leidsters en leraren de kinderen bieden een voorbeeld voor anderen. De inrichting is volgens de inspectie bij 19% van de vve-locaties aan de sobere kant.

Het *educatief handelen* is voldoende tot goed, maar er zijn veel verbeterpunten.

- In meer dan 25% van de voorscholen (vooral Amsterdam en Den Haag) valt nog veel te verbeteren aan de kwaliteit van de stimulering, de interactiekwaliteit (tussen leidsters en kinderen en kinderen onderling) en de afstemming van activiteiten op de ontwikkeling van individuele kinderen.
- Op 51% van de locaties wordt te weinig doelgerichte en planmatige zorg verleend aan kinderen die dat nodig hebben en 58% van de voorscholen bereikt nog te weinig doelgroepkinderen (Inspectie van het Onderwijs, 2008).

De kwaliteit van de kinderopvang is diverse malen (2001, 2005, 2008) in kaart gebracht door het NCKO (Gevers Deynoot-Schaub & Riksen-Walraven, 2002; Vermeer e.a, 2005; De Kruif e.a., 2009). Op basis van metingen (in de twee laatste metingen met behulp van internationale kwaliteitschalen, de ITERS-R en de ECERS-R) constateert men in 2008 een dalende lijn van de algemene proceskwaliteit ten opzichte van de voorgaande meting in 2005. De totaalkwaliteit is tussen 2005 en 2008 significant gedaald (groot effect, Cohen's $d = .80$). De algemene pedagogische kwaliteit van de opvang is in 51% van de kinderdagverblijven matig en in 49% onvoldoende.

In geen enkele groep is de algemene pedagogische kwaliteit goed. Wel zijn de basale interactievaardigheden (sensitieve responsiviteit, respect voor autonomie en structuren en grenzen stellen) van de pedagogisch medewerkers over het algemeen voldoende tot goed. Op het onderdeel praten en uitleggen scoren de medewerkers matig en op de onderdelen ontwik-

kelingsstimulering en het begeleiden van interacties tussen kinderen scoren de medewerkers op kinderdagverblijven onvoldoende (De Kruif e.a., 2009).

Het is de bedoeling van het begin dit jaar gestarte cohortonderzoek voor- en vroegschoolse educatie, pre-COOL, om kwaliteitsmetingen te verrichten in de verschillende voorschoolse voorzieningen en de kleutergroepen, met behulp van een geïntegreerd onderzoeksinstrumentarium, waarin zowel de pedagogische als de educatieve kwaliteit (mate van ontwikkelingsstimulering) worden gemeten. Op basis hiervan zullen hopelijk in de nabije toekomst precieze uitspraken gedaan kunnen worden over de kwaliteit van voorschoolse voorzieningen en het onderwijs in de kleutergroepen.

Van verschillende kanten worden zorgen geuit over de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie. Zo blijkt uit onderzoek naar kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie dat de implementatie van programma's te wensen overlaat (Inspectie voor het Onderwijs, 2008; Dool-aard en Leseman, 2008; Nap-Kolhoff e.a., 2008). Gegevens wijzen zelfs op een terugloop in de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie in het vroegschoolse deel (kleutergroepen).¹ Het betreft met name de zogenaamde dubbele bezetting. Uit twee achtereenvolgende metingen van de landelijke vve-monitor (Van der Vegt, Kooiman & Jepma, 2008) blijkt dat op de basisscholen de extra personele inzet in 2008 minder vaak voorkomt dan in 2007. Ook de Onderwijsinspectie wees in 2008 al op een mogelijke terugloop van de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie in de kleutergroepen, als gevolg van het gewijzigde overheidsbeleid. Er zijn vooralsnog onvoldoende empirische gegevens voorhanden die uitwijzen of deze zorgen terecht zijn.

3.2 De dagindeling van drie-, vier- en vijfjarigen

Hoe ziet de dagindeling van drie- en vier-/vijfjarigen eruit? Hoeveel 'kwaliteitstijd' ontvangen de kinderen thuis, gelet op het opleidingsniveau van de ouders?

Voor de beantwoording van deze vraag zijn opnieuw twee soorten bronnen geraadpleegd: de cohortdata van COOL⁵⁻¹⁸ en een beknopt literatuuronderzoek.

Gegevens uit COOL⁵⁻¹⁸

Vanuit de cohortdata zijn deze gegevens over 'kwaliteitstijd' beschikbaar voor de kleuterleeftijd. Gegevens over driejarigen zitten niet in het bestand. Aan ouders van leerlingen uit groep 2 zijn vragen gesteld naar hoe vaak ouders de volgende activiteiten met hun kind deden:

- samen met het kind een (prenten)boek of strip lezen;
- het kind voorlezen;
- samen met het kind naar de bibliotheek gaan;
- samen met het kind praten over wat er op school gebeurd is;
- samen met het kind naar een kinderprogramma op de tv kijken; en
- samen met het kind een spelletje of computerspelletje doen.

De antwoordmogelijkheden waren: elke dag; een paar keer per week; een paar keer per maand; en: (bijna) nooit. Deze zes uitspraken blijken samen geen schaal met voldoende betrouwbaar-

¹ Een belangrijke oorzaak lijkt de gewijzigde aansturing en bekostiging van het achterstandenbeleid in 2006 (de zogenaamde 'knip' in het vve-beleid, waarbij de gemeente verantwoordelijk bleef voor het voorschoolse deel en de schoolbesturen de verantwoordelijkheid kregen voor aansturing en financiering van het vroegschoolse deel van vve).

heid te vormen (Cronbach's alpha = .51). We rapporteren hieronder daarom over de afzonderlijke zes vragen, weer onderverdeeld naar de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen uit de totale steekproef. De antwoordmogelijkheden zijn daarbij ingedikt naar: tot een paar keer per week; minder vaak.

Tabel 10a: Frequentie van samen lezen en voorlezen; naar sociaal-etnische achtergrond

	Samen lezen		Voorlezen	
	Tot paar keer/week	Minder vaak	Tot paar keer/week	Minder vaak
Totale steekproef	81,8%	18,2%	79,7%	20,3%
Nader verdeeld in:				
Max lbo allochtoon	71,1%	28,9%	61,6%	38,4%
Max lbo autochtoon	75,2%	24,8%	67,7%	32,3%
Max mbo allochtoon	77,8%	22,2%	67,3%	32,7%
Max mbo autochtoon	82,4%	17,6%	82,2%	17,8%
Hbo/wo allochtoon	82,6%	17,4%	76,2%	23,8%
Hbo/wo autochtoon	88,3%	11,7%	89,9%	10,1%

Uit deze tabel komt naar voren dat, naarmate het onderwijsniveau van de ouders hoger is, er vaker samen met het kind gelezen wordt en er vaker wordt voorgelezen. Binnen elk onderwijsniveau wordt er door autochtone ouders weer iets meer (voor-)gelezen dan door allochtone ouders.

Tabel 10b: Frequentie van bibliotheekbezoek en praten over school; naar sociaal-etnische achtergrond

	Naar bibliotheek		Praten over school	
	Tot paar keer/week	Minder vaak	Tot paar keer/week	Minder vaak
Totale steekproef	7,0%	93,0%	99,0%	1,0%
Nader verdeeld in:				
Max lbo allochtoon	25,8%	74,2%	94,8%	5,2%
Max lbo autochtoon	7,6%	92,4%	99,4%	0,6%
Max mbo allochtoon	17,5%	82,5%	98,5%	1,5%
Max mbo autochtoon	3,9%	96,1%	99,7%	0,3%
Hbo/wo allochtoon	12,8%	87,2%	96,5%	3,5%
Hbo/wo autochtoon	2,1%	97,9%	99,6%	0,4%

Hier is opvallend dat allochtone ouders vaker naar de bibliotheek gaan dan autochtone ouders. En dit terwijl ze minder vaak samen lezen met hun kind en voorlezen. Een mogelijke verklaring is natuurlijk dat er bij allochtone ouders minder vaak Nederlandstalige boeken in huis zijn, zodat daarvoor vaker een beroep op de bibliotheek moet worden gedaan.

In de grote(re) steden worden bibliotheken vaker bezocht (11%) dan in de rest van het land (5%).

Praten over school verschilt nauwelijks tussen de verschillende onderscheiden groepen.

Tabel 10c: Frequentie van samen tv-kijken en samen spelletje doen; naar sociaal-etnische achtergrond

	Samen tv kijken		Samen spelletje doen	
	Tot paar keer/week	Minder vaak	Tot paar keer/week	Minder vaak
Totale steekproef	90,4%	9,6%	78,3%	21,7%
nader verdeeld in:				
Max lbo allochtoon	91,8%	8,2%	78,2%	21,8%
Max lbo autochtoon	93,8%	6,2%	80,4%	19,6%
Max mbo allochtoon	92,2%	7,8%	81,7%	18,3%
Max mbo autochtoon	91,3%	8,7%	79,5%	20,5%
Hbo/wo allochtoon	91,9%	8,1%	77,8%	22,2%
Hbo/wo autochtoon	86,6%	13,4%	75,3%	24,7%

De frequentie van samen tv kijken verschilt nauwelijks tussen de groepen. Bij de hoogst opgeleide autochtone groepen is de frequentie hooguit een fractie minder. Ook bij het samen een spelletje doen zijn er maar weinig verschillen in frequentie tussen de onderscheiden groepen ouders.

Literatuurstudie

De literatuur lijkt zich toe te spitsen op twee onderwerpen, het taalaanbod en de taalactiviteiten in gezinnen en het mediagebruik. Hieruit komt het volgende naar voren.

Taalactiviteiten

Uit onderzoek van De Vries (2007) naar het voorleesgedrag van gezinnen in de Randstad blijkt dat allochtone kinderen (ondanks hun frequentere bibliotheekbezoek, zoals uit het cohort-onderzoek blijkt) minder vaak wordt voorgelezen dan autochtone kinderen. Van de allochtone kinderen zegt 73% thuis niet te worden voorgelezen, tegenover 48% van de autochtone kinderen. Autochtone kinderen wordt ook gemiddeld langer voorgelezen. Verschillen in taalactiviteiten blijken zowel samen te hangen met etnische herkomst als met opleidingsniveau. Mayo en Leseman (2008) vonden een samenhang tussen de hoeveelheid taalactiviteiten (voorlezen, gezamenlijk lezen, schrijven, persoonlijke conversaties, discussies, enzovoort) in de thuissituatie van vierjarigen en de sociaaleconomische status (ses) en etnisch-culturele achtergrond van

de familie. Kinderen met een lage sociaaleconomische status (zowel in etnische meerderheids- en minderheidsgroeperingen) zijn thuis minder betrokken bij taalactiviteiten. De door ouders gerapporteerde tijd besteed aan thuistaalactiviteiten varieerde voor Nederlandse en Turkse kinderen van een paar keer per week tot een paar keer per maand en voor de Marokkaans-Berberse kinderen van een paar keer per maand tot een paar keer per jaar (Mayo & Leseman, 2008). Ook uit ander onderzoek (Scheele et al., 2009) blijkt dat Nederlandse ouders hun kinderen veel meer voorlezen dan Marokkaanse en Turkse ouders. De Turkse ouders lezen in verhouding hun kinderen weer meer voor dan de Marokkaanse ouders. Deze verschillen zijn behoorlijk groot (tot twee standaarddeviaties). Dezelfde resultaten werden gevonden voor zingen. Nederlandse en Turkse ouders verschillen echter niet in de hoeveelheid verhaaltjes vertellen, gesprekken voeren en het laten kijken naar educatieve tv. Marokkaanse ouders doen dit minder.

Media

Ten slotte is er groeiende aandacht voor de rol van moderne media, zoals televisie, computer- en videospelletjes en het internet in gezinnen. De reden is dat de nieuwe media volgens verschillende rapportages het gebruik van traditionele media – gesprekken, voorlezen, spelletjes – verdringen. Net als hun ouders maken kinderen en jongeren tegenwoordig veel meer gebruik van media dan vroeger, terwijl jongeren nog geen half uur per dag lezen (De Vries, 2007). Gegevens over media-opvoeding door ouders worden in Nederland echter niet systematisch verzameld. Voor zover het jongere kinderen betreft is de mate waarin ouders het televisiekijken van hun kinderen begeleiden vooral in de jaren negentig van de vorige eeuw onderzocht. Internet en games waren toen nog niet zo prominent aanwezig. Uit televisiestudies komt steevast naar voren dat veel ouders samen kijken met hun kinderen.² In iets mindere mate zijn ouders geneigd om ‘actief te begeleiden’ en met hun kinderen te praten over wat er goed of fout is aan tv-programma’s. Hierbij blijkt een verschil in achtergrond van de ouders. Hogeropgeleide ouders houden het televisiekijken van hun kinderen meer in de gaten en praten vaker met hun kinderen over tv-programma’s dan lageropgeleide ouders (Nikken & Jansz, 2006).

Leseman, Mayo en Scheele (2008) verrichtten een inventarisatie naar het mediagebruik bij Nederlandse, Turkse en Marokkaanse gezinnen met driejarige kinderen. Moderne ict-middelen (informatie- en communicatietechnologie), waaronder toegang tot het internet, zijn minder beschikbaar in de lagere sociaaleconomische milieus en etnisch-culturele achterstandsgroepen, maar het gebruik van televisie en video is er in het algemeen juist groter (Doolaard & Leseman, 2008). Gebruik van computers en internet door of samen met de kinderen was in de meeste gezinnen beperkt, maar kwam vrijwel niet voor in de Turkse en Marokkaanse gezinnen. Omgekeerd was televisiekijken in deze gezinnen een aanzienlijk frequentere activiteit en werd er gemiddeld per dag door driejarigen veel meer televisie gekeken dan in de Nederlandse gezinnen. Naast televisieprogramma’s voor kinderen werd er in deze gezinnen door kinderen relatief veel gekeken naar talkshows en soaps voor volwassenen. Over de effecten van (veel) televisiekijken op de taalontwikkeling zijn geen (Nederlandse) onderzoeksgegevens voorhanden.

² Nederlands Jeugd Instituut. <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/09/735.html>.

Afkortingen

CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
COOL ⁵⁻¹⁸	Cohort Onderzoek OnderwijsLoopbanen onder leerlingen van vijf tot achttien jaar
hbo	hoger beroepsonderwijs
ict	informatie- en communicatietechnologie
lbo	lager beroepsonderwijs
mbo	middelbaar beroepsonderwijs
NCKO	Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek
OCW	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
PRIMA-cohort	Cohortonderzoek primair onderwijs
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SER	Sociaal-Economische Raad
ses	sociaal-economische status
vve	voor- en vroegschoolse educatie
wo	wetenschappelijk onderwijs

Figurenlijst

Tabel 1:	Bezoek van kinderdagverblijf vóór de basisschool	14
Tabel 2:	Bezoek van peuterspeelzaal vóór de basisschool	14
Tabel 3a:	Bezoek van kinderdagverblijf vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond	16
Tabel 3b:	Bezoek van kinderdagverblijf vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	16
Tabel 4a:	Lengte bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond	17
Tabel 4b:	Lengte bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	17
Tabel 5a:	Intensiteit bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond	18
Tabel 5b:	Intensiteit bezoek kinderdagverblijf vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	19
Tabel 6a:	Bezoek van peuterspeelzaal vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond	19
Tabel 6b:	Bezoek van peuterspeelzaal vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	20
Tabel 7a:	Lengte bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond	21
Tabel 7b:	Lengte bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	21
Tabel 8a:	Intensiteit bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool; naar sociaal-etnische achtergrond	22
Tabel 8b:	Intensiteit bezoek peuterspeelzaal vóór de basisschool door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	22
Tabel 9a:	Deelname aan voor- of vroegschoolse programma; naar sociaal-etnische achtergrond	23
Tabel 9b:	Deelname aan voor- of vroegschoolse programma door allochtone leerlingen; naar herkomstland, thuistaal en verblijfsduur	23
Tabel 10a:	Frequentie van samen lezen en voorlezen; naar sociaal-etnische achtergrond	29
Tabel 10b:	Frequentie van bibliotheekbezoek en praten over school; naar sociaal-etnische achtergrond	29
Tabel 10c:	Frequentie van samen tv-kijken en samen spelletje doen; naar sociaal-etnische achtergrond	30

Literatuur

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). *Landelijke jeugdmonitor kinderopvang. Vierde kwartaal 2008*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Doolaard, S. & Leseman, P.P.M. (2008). *Versterking van het fundament*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Gion/Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Driessen, G., Langen, A. van & Vierke, H. (2000) *Basisonderwijs: veldwerkverslag, leerlinggegevens en oudervragenlijst*. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek, derde meting 1998/99. Nijmegen: ITS
- Driessen, G., Langen, A. van & Vierke, H. (2004) *Basisonderwijs: veldwerkverslag, leerlinggegevens en oudervragenlijst*. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek, vijfde meting 2002-2003. Nijmegen: ITS.
- Driessen, G., Mulder, L., Ledoux, G., Roeleveld, J. & Veen, I. van der (2009). *Cohortonderzoek COOL⁵⁻¹⁸. Technisch rapport basisonderwijs, eerste meting 2007/08*. Nijmegen: ITS/Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M. & Riksen-Walraven, M. (2002). Kwaliteit onder druk: de kwaliteit van Nederlandse Kinderdagverblijven in 1995 en 2001. *Pedagogiek*, 22, 109-124.
- Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M. & Riksen-Walraven, J.M.A (2006). *Young Children's Behaviour and Experiences in Child Care Centers: A longitudinal Study*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Goede, D. de & Reezigt, G.J. (2001). *Implementatie en effecten van de Voorschool in Amsterdam*. Groningen: GION.
- Inspectie voor het Onderwijs (2008). *De kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie in de gemeente Rotterdam. Pilot: toezicht op voor- en vroegschoolse educatie in de G4*. Utrecht: Inspectie voor het onderwijs.
- Jepma, IJ., Vegt, A.L. van der & Kooiman, P. (2007). *Landelijke monitor voor- en vroegschoolse educatie 2007*. Utrecht: Sardes.
- Jepma, IJ., Schonewille, B., Beekhoven, S. & Roode, N. de (2009a). *Kwalificatie en kwaliteit in de voorschoolse educatie*. Utrecht: Sardes.
- Jepma, IJ., Vegt, A.L. van der, Cuelenaere, B., Siegert, J. & Thio, V. (2009b). *Trends in en rondom het peuterspeelzaalwerk*. Utrecht: Sardes.
- Kessel, N. van, Thomassen, M. & Kurver, B. (2007). *Hoe vergaat het de onderwijsassistent?* Den Haag: SBO.
- Kruijff, R.E.L. de, Vermeer, H.J., Fukkink, R.G., Riksen-Walraven, J.M.A., Tavecchio, L.W.C., IJzendoorn, M.H. van & Zeijl, J. van (2007). *De nationale studie Pedagogische Kwaliteit Kinderopvang. Eindrapport project 0 en 1*. Amsterdam: NCKO.
- Kruijff, R.E.L. de, Riksen-Walraven, J.M.A., Gevers Deynoot-Schaub, M.J.J.M., Helmenhorst, K.O.W., Tavecchio, L.W.C. & Fukkink, R.G. (2009). *Pedagogische kwaliteit van de opvang voor 0-4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008*. Amsterdam/Nijmegen: NCKO.
- Leseman, P.P.M. & Van Tuijl, C. (2006). Cultural diversity in early literacy. In S.B. Neuman & D.K. Dickinson (eds.), *Handbook of early literacy research*, volume 2 (211-228). New York: the Guilford Press.
- Leseman, P.P.M., Scheele, A.F., Mayo, A.Y. & Messer, M.H. (2007). Home Literacy as a Special Language Environment to Prepare Children for School. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 10(3), 334-355.

- Leseman, P.P.M., Scheele, A.F. & Mayo, A.Y. (2008a). Biligual development in early childhood and the languages used athome: competition for scarce resources? In I. Gogolin, U. Neumann (eds.), *The bilingualism controversy*. Wiesbaden: ZV-Verlag.
- Leseman, P.P.M., Mayo, A.Y. & Scheele, A.F. (2008b). Old and new media in the lives of young and disadvantaged bilingual children. In A.G. Bus & S.B. Neuman (eds.), *New media and literacy development*. New York: Routledge.
- Mayo, A.Y. & Leseman, P.P.M. (2008). Off to a good start? Vocabulary development and differences in early family and classroom experiences of children from native-dutch and immigrant families in the Netherlands. *Educational & Child Psychology*, 25(1), 66-78.
- Mazurkiewicz, M., Lieshout, I. van & Paridaen, R. (2008). *Monitor kinderopvang 2008*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Mazurkiewicz, M., Lieshout, I. van, Paridaen, R. & Brouwer, M. (2009). *Monitor kinderopvang 2009*. Utrecht: Gemeente Utrecht.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2009). *Rijksbegroting 2010 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Den Haag: Sdu.
- Nap-Kolhoff, E., Schilt-Mol, T. van, Simons, M., Sontag, L., Steensel, R. van & Vallen, T. (2008). *VVE onder de loep. Een studie naar de uitvoering en effectiviteit van voor- en vroegschoolse educatieve programma's*. Tilburg: IVA – Babylon.
- Nederlands Jeugd Instituut (z.j.). *Dossier Media-opvoeding. Mediagebruik door kinderen en jongeren..* Geraadpleegd op 29 november 2009 via <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/15/594.html>.
- Nederlands Jeugd Instituut (z.j.). *Dossier Media-opvoeding. Cijfers*. Geraadpleegd op 29 november 2009 via <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/09/735.html>.
- Nikken, P. & Jansz, J. (2006). Parents' mediation of children's videogame-playing: A comparison of the reports by parents and children. *Learning, Media and Technology*, 31, 181-202.
- Onderwijsraad (2008). *Een rijk programma voor ieder kind*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Oploo, M. van & Engelen, M. (2006). *Tweemeting trendonderzoek kinderopvang. Eindrapport*. Leiden: Research voor beleid BV.
- Portegijs, W., Cloin, M., Ooms, I. & Eggink, E. (2006a). *Hoe het werkt met kinderen. Moeders over kinderopvang en arbeidsparticipatie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, W., Hermans, B. & Lalta, V. (2006b). *Emancipatiemonitor 2006*. Den Haag: SCP/CBS.
- Reezigt, G.J. (1999). *De implementatie van Kaleidoscoop en Piramide*. Groningen: GION.
- Scheele et al., (2009). *The Home Language Environment of Mono- and Bilingual Children and their Language Proficiency*. In druk.
- Slot, P.L. (2008). *Keuzes in kinderopvang Onderzoek*. Utrecht: Departementen Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen. Universiteit Utrecht (thesis).
- Veen, I. van der, Meijden, A. van der & Ledoux, G. (2006). *School- en klaskenmerken basisonderwijs. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek. Zesde meting, 2004-2005*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Roeleveld, J. & Leseman, P. (2000). *Evaluatie van Kaleidoscoop en Piramide. Eindrapportage*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Fukkink, R. & Roeleveld, J. (2006). *Evaluatie van Startblokken en Basisontwikkeling. Implementatie en effecten van het programma Startblokken en Basisontwikkeling in het kader van Voor- en Vroegschoolse Educatie*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Vergeer, M., Oenen, S. van, Glaudé, M. & Breetvelt, I. (2007). *ZonMw Programmeringsstudie Jeugd, Deelstudie 1: Effecten van interventies in Pedagogische Basisvoorzieningen*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut. SCO-rapport 778.
- Vegt, A.L. van der, Kooiman, P., Jepma, I.J. (2008). *Landelijke monitor Voor- en Vroegschoolse Educatie. Eindrapportage*. Utrecht: Sardes.

- Vermeer, H.J., Ijzendoorn, M.H. van, Kruif, R.E.L., Fukkink, R.G., Tavecchio, L.W.C., Riksen-Walraven, J.M.G. & Zeijl, J. van (2005). *Kwaliteit van Nederlandse kinderdagverblijven: Trends in kwaliteit in de jaren 1995-2005*. Leiden, Amsterdam, Nijmegen: NCKO.
- Vries, N. de (2007). *Lezen we nog? Een inventarisatie van onderzoek op het gebied van lezen en leesbevordering*. Stichting lezen (uitsluitend te downloaden via www.lezen.nl).
- Weerd, M. de & Vegt, A.L. van der (2001). *Peuterspeelzaalwerk in Nederland: De huidige praktijk. Eindrapport*. Amsterdam: Regioplan.

Bijlage 1

Frequentietabellen duur en intensiteit

Hoeveel jaar naar crèche	perc.
1/2 jaar of minder	4,3
1 jaar	9,3
1,5 jaar	15,1
2 jaar	17,5
2.5 jaar	4,6
3 jaar	6,3
3.5 jaar	21,3
4 jaar of meer	21,5
Aantal	2.858

Hoeveel jaar naar peuterspeelzaal	perc.
1/2 jaar of minder	4,8
1 jaar	15,0
1,5 jaar	55,5
4 2 jaar of meer	24,8
Aantal	5.346

Aantal dagen gemiddeld per week naar crèche	perc.
1/2 dag of minder	2,1
1 dag	18,0
1,5 dag	7,7
2 dagen	36,8
2.5 dag	6,0
3 dagen	17,9
3.5 dag	1,2
4 dagen	6,7
4.5 dag	,8
5 of meer dagen	2,8
Aantal	2.771

Aantal dagen gemiddeld per week naar peuterspeelzaal	perc.
1/2 dag of minder	3,4
1 dag	45,4
1,5 dag	8,8
2 dagen of meer	42,3
Aantal	5.325